

HERMENÖTİK

*Yazan: Van A. Harvey**
Çev. Ahmet GÜÇ**

“Hermenötik” terimi Yunanca “Yorumlamak” anlamına gelen “hermeneuein” fiilinden türetilmiş olup beşeri ifadelerin yorumunun mahiyeti ve varsayımları ile ilgili akli disiplinlere işaret eder.

GİRİŞ

Bu Yunanca terim, tanrıların elçisi ve sınırların muhafızı olan Yunan tanrısı Hermes’in ismiyle etimolojik benzerliğe sahiptir. Bazıları bu benzerliği, yorum işinin tabiatında var olan şu üçlü yapının yansımaları olarak görmüşlerdir: 1- Bir kaynaktan gelen bir işaret, bir mesaj veya bir metin, 2- Onu bir kısım dinleyiciye aktarmak için, 3- Bir aracı veya bir yorumcuyu (Hermes) gerekli kılar. Böyle düşünüldüğünde, bu son derece basit üçlü yapı hermenötiğin ilgilendiği başlıca şu kavramsal konuları zımnen kapsar: 1- Bir metnin mahiyeti, 2- Bir metni anlamak neyi ifade eder ve 3- Bu anlama ve yorumu, kendilerine metnin açıklandığı kişilerin önyargı ve inançlarının hangi ölçülerde etkilediği. Bu üç husustan herhangi biri üzerinde ciddi düşünme, yorumlamanın bizzat kendisinin niçin felsefi bir mesele ve bir yorum konusu olduğunu ortaya koyar.

Yorumlama tüm akli disiplinlere -insan bilimleri için olduğu kadar tabii bilimler için de- esas olduğundan, hermenötiğin Batı kültüründe gerçekte ortaya çıktığı tarihten daha önce doğmuş olacağı düşünülebilir. Yahudilik ve Hıristiyanlık’ta -tıpkı eski çağa ait metinlerin yorumu ile ilgilenen reform öncesi hümanistlerde olduğu gibi- Kitab-ı Mukaddes’in

* Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

** Bu yazı, editörlüğünü Mircea Eliade’in yaptığı “The Encyclopedia of Religion” adlı ansiklopedinin VI, 279-287 sayfaları arasında bulunan, Van A. Harvey’e ait “Hermeneutics” maddesinin tercümesidir.

yorumu ile ilgili pek çok tartışma vuku bulmasına rağmen, son asrın ortalarına kadar modern hermenötik doğmamıştı. Friedrich Schleiermacher (1768-1834), genel olarak modern hermenötiğin kurucusu olarak kabul edilir, fakat tabii bilimlerde olduğu gibi kendi sonuçlarını objektif ve genel geçer bir şekilde sunacak olan kültürel bilimler (Geisteswissenschaften) için temel bir disiplin geliştirmeyi ilk düşleyen kişi Wilhelm Dilthey olmuştur.

Dilthey'in bu rüyası, şimdi modern üniversitenin örgütlenmiş yapısı ile kabul edilen ve devam ettirilmekte olan -sanat tarihi, antropoloji, ekonomi, tarih, çeşitli edebi yazıtlar, siyaset bilimi, psikoloji, felsefe vb. gibi- ihtisaslaşmış pek çok disiplinin hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıyla ve artmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu disiplinlerden her biri, içlerindeki tartışmaların takdimi ve hükme bağlanması için kendi zihni ilgilerini ve normatif yöntemlerini hızla geliştirmişlerdir. Entellektüel hayata hermenötikten ziyade metodolojiler hakim olmuştur.

Bununla birlikte, son yıllarda, güçlü entellektüel akımlar, hermenötiği bir kere daha ön plana çıkarmıştır. Ona duyulan bu ilgi, edebiyat tenkitçileri, sosyologlar, tarihçiler, antropologlar, teologlar, filozoflar ve din araştırmacıları arasında yeşermiştir. Bu akımlar, (1) insanla ilgili kültürel ifadelerin, şuur dışı ve içgüdüsel dürtülerin tezahürleri veya sınıf ilgilerinin yansımaları olarak kabul edildiği psikolojik ve sosyal bilimlerdeki insan davranışına dair yeni teorileri, (2) Epistemoloji ve dil felsefesinin katettiği belirli bir kültüre göre "gerçek sayılan şey tecrübeye atfedilmiş olan linguistik yapıların bir fonksiyonudur" şeklindeki iddialara yol açan gelişmeleri ve (3) Ludwig Wittgenstein ve Martin Heidegger gibi filozoflar tarafından ortaya atılan bütün insani tecrübenin temel olarak yorumlanabilir olduğu ve tüm yargıların, kültür ve dilin aracılık ettiği kendisinden öteye geçilmesi mümkün olmayan bir yorum konteksti içinde yer aldığı şeklindeki tartışmaları kapsar. Bütün bu akımlara temel teşkil eden şey, insani şuurun tarih içinde oluştuğu ve tarihi aşamayacağı kabulüdür. Bu kabul, herhangi bir anlamada kültürel şartın rolü ile ilgili önemli problemleri ortaya çıkarır.

Bununla birlikte, hermenötikle ilgili bu yeni ilgiden, Dilthey'in kültürel bilimler için evrensel bir temel disipline dair düşünün neredeyse gerçekleştirilmek üzere olduğu sonucunu çıkarmak bir hata olacaktır. Çağdaş entellektüel tabloya sathi bir bakış dahi, hermenötiğin nasıl düşünüldüğü veya bu disiplinin nasıl devam edeceği konusunda az bir ittifakın bulunduğunu gösterir. Modern üniversiteyi oluşturan entellektüel disiplinlerin kendileri, her birinin kendi metodları ve yorumlama tarzı bulunan gruplara ayrılmış bulunmaktadır. Mesela, sosyal bilimlerde fonksiyonalistler, yapısalcılar, etnometodolojistler ve Marksistler olduğu gibi, psikolojide de davranışçılar, bilişsel (zihinsel) psikologlar, Freudçular, Jungçular ve Geşaltçılar vardır.

Paradoksal olarak, zamanımızda hermenötiğe olan ilginin yeniden canlanışını kısmen izah eden, grupların işte bu çokluğudur. Yorumların

farklılığı ve çatışması tarihi olarak, anlama ve mutabakat elde etmede bir saik ve aciliyet sağlamıştır. Tıpkı Schleiermacher'ın evrensel bir hermenötüğü kurmaya yönelik teşebbüsünün, yanlış anlamının üstesinden gelme teşebbüsüne harekete geçirildiği gibi, mesela Dilthey de, modern hermenötüğün doğuşunun kutsal kitap yorumunda Protestanlar ve Katolikler arasındaki reform sonrası tartışmalarla nasıl sıkı irtibatlı olduğuna işaret etmiştir. Disiplinlerin, (herhangi bir metin, dil veya insan tabiatı gibi) aynı konu ile ilgili olarak benimseyecekleri farklı bakış açıları, insan idrakinin mahiyeti, objektiflik, anlama, açıklama ve aktarma konularında çok derin problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple, bir çok entellektüele göre hermenötüğün, epistemolojinin birkaç on yıl önce oynadığı rolü günden güne üstlenmeye başlaması sürpriz sayılmamalıdır.

Hermenötüğün problemleri, hem kavramsal hem de tarihi sebeplerden dolayı, diğer pek çok akademik disiplinlere nazaran dinin bilimsel incelenmesinde daha fazla kaçınılmazdır. Dinlerin kendileri kavramsal olarak birer yorum toplulukları olarak telakki edilebilir, böylece de dinlerin bilimsel olarak incelenmesi bir yorumun yorumu şeklini alacaktır. Dinin bilimsel yorumu, çoğu kere dini yorumdan ziyade farklı faraziyelere dayandığından, herhangi bir dinin mensupları çoğunlukla bilim adamının yorumunu indirgemeci ve yabancı olarak görürler. Dinin bilimsel yorumunun inanan kişinin görüşüne ne derece itibar etmesi gerektiği konusunda din bilimcileri arasında uzun zamandan beri süregelen tartışmanın sebebi budur.

Tarihi olarak, modern hermenötüğün doğuşu kadar dinin bilimsel olarak incelenmesi de Liberal Protestanlığın dini geleneği ile yakından ilgilidir. Gerçekte Liberal Protestanlık, tarihi-tenkidi metodların Hıristiyan Kutsal Kitabı'na tatbiki ile ilgili bir seri şiddetli hermenötik tartışmaları esnasında ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Ortodoks Hıristiyanlar, bu metodların Kutsal Kitab'a (İncil) tatbikini, yorumun uygun olmayan bir şekli olarak kabul ettiklerinden dolayı bu tartışmalar, bu paragrafın başında müzakere edilen meseleyi (fenomen) aydınlığa kavuşturmaktadır. Liberal Protestanlık, dini inancın özünü, doktrin veya tarihi inançtan ziyade bir tecrübe olarak tanımlayarak bu konuyu çözüme kavuşturmuştur.

Liberal Protestanlık kadar hermenötüğün de kurucusu olan Schleiermacher, bu uzlaşmanın ana hatlarını açıkça belirlemede özellikle etkili olmuştur. O, çeşitli dinleri, esaslı ve evrensel bir dini duyarlılığın kültürel bakımdan belirlenmiş şekilleri olarak telakki etmiştir. Böylece Schleiermacher, imanın yerini sadece inançtan tecrübeye taşımakla kalmamış aynı zamanda Rudolf Otto (1869-1937), Joachim Wach (1898-1955) ve diğerlerinin katıda bulunacakları tanımlayıcı bir din biliminin temellerini de atmıştır. Liberal Protestanlık ile dinin bilimsel incelenmesi arasındaki bu yakın bağ, liberal teologların, yorum teorileri karşısında özellikle duyarlı oldukları gerçeğini kısmen açıklar.

Pek çok bilim adamı, yorum faaliyetinden kaynaklanan birçok probleme cevap verebilmek için bir hermenötik teoriye sahip olmanın önemli olduğu konusunda ısrar edeceklerdir. Bununla birlikte diğerleri de, modern yorumcuların tamamını yanıtlan büyük yanlışın, bu tür teoriye duyulan şiddetli isteğin ta kendisi olduğu konusunda ısrar edeceklerdir. Alternatif hermenötik teorileri belirleyerek konuya dışarıdan önyargıyla yaklaşmaktan ziyade, ben, kendileri ile modern hermenötiğin kavranabileceği, her biri aşağıdaki sorulardan biri tarafından ifade edilen dört yolu kabaca tasvir edeceğim:

- 1- Bir metni anlamak ne demektir ve bunun imkanının olabirliğinin şartları nelerdir?
- 2- Kültürel bilimler, metod ve şekilde tabii bilimlerden ne ölçüde ayrılırlar?
- 3- İnsan anlamasının herhangi bir çeşidini mümkün kılan şartlar nelerdir?
- 4- “Anlama” ve “anlam” gibi mefhumlarla irtibatlı olan belirli kavramsal güçlükleri nasıl çözebiliriz ve böyle bir çözüm, yorumun görevini anlama konusunda bize nasıl yardımcı olabilir?

Bu sorulardan her biri ve onların sağladığı hermenötik fikri, çoğu kere diğerleriyle çatışır ve bir türün teoristi, bir diğer türün karakteristiği olan problemlerle de ilgilenebilir. Bununla beraber bu dört yol, aşağıda gelecek şeyleri düzenlemek için faydalı bir alet olma noktasında yeteri ölçüde birbirinden farklıdır.

METİN YORUMUNUN İNCELEMESİ OLARAK HERMENÖTİK

Modern hermenötiğin kökleri, metin yorumuyla ilgili problem ve ihtilafları çözmeye teşebbüslerindedir; Schleiermacher genellikle hermenötiği icad eden kişi olarak kabul edilir. Onun zamanından önce kutsal ve profan yorum arasındaki fark ile ilgili tartışmalar olmasına rağmen, Schleiermacher, Dilthey’in kendisine haklı olarak “hermenötiğin Kant’ı” adını verdiği kimse idi. Çünkü Schleiermacher, kutsal kitabın, özel tarzda yorumlayıcı prosedüre ihtiyaç duymayacağını ileri sürmüş ve asıl meselenin herhangi bir metni anlamak için gerekli olan temel gramatik ve psikolojik şartları geliştirmek olduğunu kavramıştır. Dilin yapısının hermenötik teoriye önemli katkısı olan can alıcı nazari bir şey olduğunu kavrayan kişi de yine Schleiermacher olmuştur. Zira bir insan, bir başkasının maksadına yalnızca dil aracılığıyla bir giriş yolu bulabilir.

YAZARIN MAKSADI

Schleiermacher'ın hermenötikle ilgili teorisi iki nokta etrafında oluşturulmuştur: (1) İfadenin herhangi bir özel şeklinin gramatik yönden anlaşılması ve muayyen bir yazarın içinde yaşadığı ve o yazarın düşüncesini oluşturan kültürün linguistik şekilleri ve (2) O yazarın kendine has sübjektifliğinin veya yaratıcı yeteneğinin teknik veya psikolojik yönden anlaşılmasıdır. Bu noktaların her ikisi de Schleiermacher'ın, her ne kadar şahsi de olsa, herhangi bir ferdin ifade şeklinin, kaçınılmaz olarak daha geniş bir kültürel duyarlılığı veya ruhu (Geist) yansıttığını savunan Romantik düşünürlere olan minnettarlığını gösterir. Doğru bir yorum, bir yazarın yalnızca kültürel ve tarihi kontekstini anlamayı değil aynı zamanda o yazarın kendine has sübjektifliğini kavramayı da gerektirir. Bu da ancak "isabetli bir tahmin işi" ile başarılabilir. Bu isabetli tahmin de, yorumcunun, yazarın anlayışını yeniden ortaya koyacağı sezgisel bir sıçrayıştır. Yorumcu, yazarın bu anlayışını daha geniş kültürel kontekstte görerek yazarı, yazarın kendisini anladığından daha iyi anlamaya başlar.

1920'lere kadar çoğu edebiyat tenkidinin, yorumcunun amacının yazarın maksadını ortaya çıkarmak olduğunu genel olarak ileri sürmüş olmasına rağmen, Schleiermacher'ın hermenötüğünün İngiltere'de veya A.B.D.'deki seküler edebiyat tenkidi üzerinde büyük bir etkisi olmamıştır. Bununla birlikte son bir kaç on yılda çoğu edebi tenkid, herhangi bir edebi metnin, yazarın ölümünden sonra kendi bağımsızlığına sahip olduğu ve bu metni anlamanın, yazarın onu yazarken sahip olduğu niyetlerini anlamak ile çok az bir ilişkisinin olduğu veya hiçbir ilişkisinin bulunmadığı nazariyesi üzerine kurulmuştur. Bu faraziye klasik olarak, "Gelenek ve Ferdi Yetenek" (1919) adlı denemesinde T. S. Eliot tarafından zikredilmiş, fakat başka zeminlerde Freudçular, Marksistler, Yeni Kritikçiler, Yapısalcılar ve Dekonstruktionistlerce tartışılmıştır. Bununla beraber son yıllarda, bazı tenkitçiler Schleiermacher'i yeniden keşfetmiş ve onun, yazarın maksadının bazı şekillerinin objektif anlam teorisinin temeli olması gerektiği şeklindeki görüşünü yeniden kabul etmişlerdir. Mesela, E. D. Hirsh, "Yorumun Geçerliliği" (1967) adlı eserinde, eğer yorum saf sübjektiflikten ve keyfilikten kaçınacaksa, o takdirde bir metnin doğru anlamını tespit etmek için birtakım kriterlerin olması gerektiğini savunmuştur. Hirsch bunun da belirli bir anlam teorisini gerektireceğini söyler. Objektiflikle ilgilenen bir kimse mantiki olarak ayırıcı bir norma sevkedilecek ve şimdiye kadar ileri sürülmüş olan yegane zorlayıcı normatif prensip, yazarın kastedtiği şeyi doğru olarak anlamayı savunan modası geçmiş bir idealdir" (s.26). Bu, Hirsch ve diğerlerini bu durumun ortaya çıkardığı birçok problemi ele almaya sevketmiştir. Bu görüş, işin ehli olmayan birçok kişinin müşterek duygusunu temsil etmekle birlikte, yazarın maksadını anlama normu olarak reddeden hermenötik teorileri geliştirmiş olan çoğu edebiyat kritikçisi tarafından artık geniş çapta paylaşılmamaktadır.

SCHLEIERMACHER VE DİNİN YORUMU

Söz dinin yorumuna gelince, Schleiermacher'ın etkisi, yazarın kasdettiği anlamı yeniden keşfetme probleminin hakim olduğu kendi hermenötik teorisinden ziyade, onun: (1) Dindarlığın, insan tabiatının asli ve apriori bir tezahürü ve (2) Dilin, tüm anlamının yegane vasıtası olduğu görüşlerinde bulunacaktır. İlk kabul, Paul Ricoeur'un "bölgesel hermenötik" olarak adlandırdığı, dini ifadeleri benzersiz ve müstakil ifadeler olarak yorumlamayı idare eden kuralları geliştirmeye yönelik bir çok teşebbüsü ortaya çıkarmıştır. Bu teşebbüslerin ilki ve en etkilisi Rudolf Otto'nun, İngilizce çevirisi "The Idea of the Holy" olan "Das Heilige 1917" isimli meşhur kitabındaki "Kutsal" (numinous) ile ilgili analizi olmuştur.

Schleiermacher'e çok şey borçlu olmayan, fakat insan dindarlığının evrenselliği ile ilgili nazariyeye dayanan bir diğer çalışma da Mircea Eliade'nin çok etkili eseridir. Mircea Eliade, dindarlığın temel yapısının, insan hayatının yaşayan kozmozun bir parçası olarak kabul edildiği geçmiş dinlerde en açık bir şekilde görülebileceğini iddia eder. İnsanın ahenkli hareketi ile kozmik hayat arasında çok derin bağların mevcut olduğu söylenmektedir. Mitler ve dini semboller mikro-makrokozmos uygunluk ve benzerliklerin sistemleridir. Mesela insan verimliliği, ilahi yaratıcılık örneğinin taklidi olarak görülür. Böylece tüm insan faaliyetleri kutsallaştırılmış ve anlamlı kılınmıştır. Bu nazariye Eliade'ı, kutsal ağaç, taşlar, yılanlar, balık ve su gibi, dünya dinlerinde sıkça karşılaşılan sembollerin çeşitli şekillerini keşfetmeye sevketmiştir.

KÜLTÜREL BİLİMLERE TEMEL OLARAK HERMENÖTİK

Hermenötik hakkında ikinci bir düşünme yolu da, onu, tabii bilimler karşısında kültürel bilimlere temel bir disiplinin sağlayıcısı olarak kabul etmektir. Bu disiplin muhtemelen edebiyat, sanat, felsefe, hukuk, din vs. ile ilgili çeşitli geniş kapsamlı yorum türlerini ayıran sınır çizgilerini tespit ve her bir tür için objektiflik ve sağlamlığı sağlamanın normatif metodlarını ve normatif ölçülerini ihdas edecektir. Kısaca o, evrensel bir hermenötik olacaktır. Wilhelm Dilthey genel olarak bu hermenötik görüşün en önemli temsilcisi olarak kabul edilmekte olup İtalyan hukuk tarihçisi Emilio Betti de muhtemelen onun en tanınmış çağdaş savunucusudur. Dilthey, Schleiermacher'den derin etkiler almış olmakla birlikte (o, erken yaşta Schleiermacher'ın hermenötüğü üzerine ödüle layık bir deneme ve daha sonra da Schleiermacher'ın abidevi bir biyografisini yazmıştır), Schleiermacher'ın, bir yazarın her çalışmasının, yazarın zihninde muhafaza edilen gizli bir ilkenin sonucu olduğu şeklindeki nazariyesini reddetmiştir. Dilthey bu nazariyeyi tarihi gerçeğe tamamen aykırı olarak kabul etmiştir. Çünkü bu nazariye, çalışmaya tesir eden dış faktörleri veya yazarın gelişmesini yeterince hesaba katmamaktadır. Üstelik Dilthey, evrensel bir hermenötüğün,

kültürel bilimlere hizmet edecek epistemolojik prensiplerin, Newtoncu fizik ilmi için Kant'ın prensiplerinin hesaba katıldığı şekilde hazırlanmasını gerektirdiğini düşünmüştür. Eğer Kant, "saf aklın tenkidi"ni geliştirmişse, Dilthey de hayatını "tarihi aklın tenkidi"ne adanmıştır.

TABİİ BİLİMLERE KARŞI KÜLTÜREL BİLİMLER

Dilthey'in hermenötüğü çok açık bir şekilde, kültürel bilimlerle tabii bilimlerin metodları arasındaki keskin bir ayırımı dayanır. Kültürel bilimlerin ayırdedici metodu anlamadır (Verstehen), halbuki tabii bilimlerinki açıklamadır (Erklärung). Tabii bilimci olayları evrensel kuralları kullanarak açıklar; oysa tarihçi bu tür kuralları ne ortaya koyar ne de kullanır, daha ziyade insanların niyetlerini, amaçlarını, isteklerini ve karakter özelliklerini keşfederek, onların davranışlarını anlama yollarını araştırır. Böyle bir faaliyet anlaşılabilirdir. Çünkü, tabii olayların aksine insan faaliyetleri, bizim de insan olmamız sebebiyle anlayabileceğimiz bir "iç yüze" sahiptir. Şu halde anlama, "Ben"nin "Sen"de keşfedilmesidir ve bu, ortak bir evrensel insan tabiatı olduğu için mümkündür.

Dilthey'in hermenötüğü, geçmiş şahıslarla iyi planlanmış imajinatif bir özdeşleşmeyi gerektiren ayırdedici davranış olan anlamaya dayandığı için, Schleiermacher'ın Dilthey üzerindeki etkisi farkedilebilir. Fakat Dilthey, ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış kompleks bir tecrübe teorisini (Erlebnis) ve bu teorinin, kültürel bilimlerin temel disiplini olarak, hermenötüğü kurmak için zorunlu olarak gördüğü felsefi antropoloji ve epistemolojiden başka bir şey teşkil etmeyen çeşitli ifade biçimleri arasındaki ilişkiyi geliştirmiştir. Dilthey bu teşebbüsü, kendisini veya başkalarını tatmin edici bir şekilde asla tamamlayamadı; onun karışıklığını burada kısaca izah etmek mümkün değildir. Şu kadarını söylemek yeter ki bu teori, tecrübenin geçiciliği hakkında karmaşık bir analizi ve insan tecrübesinin şuur altında bulunan ve önceden yansıtılmış olan anlam birimleriyle bir araya getirilme yolunu ihtiva eder. Dilthey, başkalarının tecrübeleri hakkında olduğu kadar kendi tecrübelerimizle ilgili bilgimizin de sadece bu müşahhas ifadelerde mevcut olduğunu iddia etmiştir. Netice itibarıyla biz, insan tabiatını tarihi bilgi, yani insanlığın kendi hayat tecrübesini ifade ettiği çeşitli müşahhas şekilleri anlama yoluyla öğrenebiliriz. En sonunda tarih, insan hayatının kendini zaman içerisinde açıklamış olduğu yolların çeşitliliğidir. Gerçekten biz, kendi imkanlarımızı yalnızca tarihi yeniden inşa etme ve anlama yoluyla kavrayabiliriz. Geçmişte yaşamış şahısların hayat-ifadelerini (Lebensöusserungen and Erlebnisausdrücke) anlayarak biz, kendimizin de bir parçası olduğu insanlığı anlamaya başlarız.

WEBER VE WACH

Dilthey gibi Alman Sosyoloğu Max Weber de (1864-1920), kültürel bilimlerin sonuçlarının objektifliğini tesis etme ile zihnini yormuştu. Fakat o, politik ekonomi ve sosyolojideki genellemelerin durumuyla daha fazla ilgilenmişti. Bu yüzden onun eseri, insan bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki kesişme noktasında yer alır. Weber, anlama ile ifade etme arasındaki mantıki ilişkiler üzerinde durmuştu. O, Dilthey'in anlamamanın bağımsızlığını tesis etme teşebbüslerine karşı anlayışlı olmasına rağmen, aynı zamanda insanın kollektif faaliyetleri hakkındaki genellemeler ile de ilgilenmişti. Bunlar, Weber'in tabii bilimlerdeki kadar objektif ve ilmi kılınabileceğini umduğu genellemelerdir. Onun sosyal faaliyet (davranış) tiplerini analizi ve sınıflandırması ve ideal tipleri tarifi, bu kavramsal problemleri çözmeye yönelik teşebbüslerdir. Dilthey'den farklı olarak o, özellikle dinin yorumu ile ilgilenmişti. Weber'in "Din Sosyolojisi" (1904-1905) isimli eseri dinin mukayeseli olarak incelenmesi konusunda yapılan en büyük çalışmalardan biri olup yine onun, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu" (1922) adlı çalışması, her ne kadar günümüzde önemli noktalarda modası geçmiş olmakla birlikte, modern sosyolojideki etkili kitaplardan biri olmaya devam etmektedir.

Hermenötik açısından Dilthey ve Weber'in önemi öncelikle onların; 1- Herhangi bir metnin yazarını yeniden keşfetmeye yönelik ilgiyi azaltmaları ve hermenötiği bütün kültürel ifade ve davranış şekillerini içine alacak şekilde genişletmeleri; 2- Kültürel bilimlere has bir faaliyet olan anlamamanın mantığını çözüme çabaları ve 3- Anlamamanın imkanını, insan tabiatının yapısı ile ilgili bir teoriye, bu teorinin ifadelendirilmesi (Dilthey) veya sosyal davranış tiplerine (Weber) dayandırma teşebbüslerinde yatar.

Schleiermacher, Dilthey ve Weber'in hermenötik teorileri, bir Alman din sosyoloğu olan ve 1935'te A.B.D'ye göç eden (yerleşen) Joachim Wach'ın çalışmasını derin bir şekilde etkilemiştir. Wach dinin yorumunu, Hıristiyan teolojisinin normatif iddialarından bağımsız objektif bir tanımlayıcı disiplin olarak tesis etmeyi istemişti. Dilthey gibi Wach'a göre de, böyle bir disiplini kurmak için uygun hareket noktası, anlama (Verstehen) için zorunlu olan şartların oluşturulması idi. Schleiermacher gibi Wach da, Verstehen'in genel olarak bir tür empatiyi gerektirdiğine fakat anlamamanın dinde özel bir şekilde, Wach'ın daha sonra Schleiermacher'in insan tabiatında doğuştan var olan dini eğilim ile ilgili fikrine göre izah ettiği temel bir "din duygusu"nu önceden kabul ettiğine inanıyordu. O halde dini araştırmaların gerçekleştirilmesi gereken şey, dini ifade şekilleri için bir mantık, bir dini sembolizm ve dil teorisini geliştirmektir. Wach kendisini dini ifade şekillerini sözün geliş teorik, pratik ve sosyolojik olmak üzere düzenleme ve sınıflandırmaya yoğunlaştırmıştır ki daha sonra o, bu sınıflandırmayı daha ileri şubelere ayırmış ve dikkatle incelemiştir.

Kültürel bilimler için evrensel bir hermenötik kurma teşebbüsü, teorisyenleri kaçınılmaz olarak insan tabiatı ve bu tabiatın ifadeleri hakkında bir teori ortaya koymaya yöneltmektedir. Mesela Dilthey, tarihte örneği olan şuur ve inancın tamamen farklı şekillerini açığa çıkardıktan sonra, herhangi bir kültürdeki yorumcu için yabancı ve farklı kültürdeki bir şahsı anlamayı mümkün kılan "insan tabiatının birliği"ni kabul etmekle birlikte, dünya görüşlerinin bu farklılığını göz önünde bulunduracak bir psikoloji geliştirmenin önemli olduğunu düşünmüştür. Fakat, "insan tabiatının birliği" gibi mücerret bir prensibe başvurmanın, sempatik bir anlama işinin imkansız gibi görüneceği kadar farklı ve yabancı kültürel ifadelerle halihazırda karşılaşmış bulunan bir yorumcuya ne gibi bir yardımcı olacağı sorulabilir. Dilthey bu problemi asla çözememiştir.

PSİKOLOJİK TEORİLER

Freud ve Jungunkiler gibi, modern teoriler, bir insanın ortaya koyduğu hermenötiğin o insanın insan tabiatı hakkında sahip olduğu görüşün ne ölçüde bir yansıması olduğunun en dramatik bir örneğidir. Bu teorilerde insana ait ifade ve davranış, bilinçdışı fiziki güçleri ifade eden terimlerle açıklanır ve anlaşılır. Paul Ricoeur'un gösterdiği gibi, Freud'un bilinçaltına ait teorisi onu sadece insan ifadeleri hakkındaki teoriyi, rüyaları ve dil sürçmelerini de metinler olarak içine alacak şekilde genişletmeye değil, aynı zamanda sanat ve dinin bilinçaltı bir anlam taşıyıcılar olarak görüldüğü bir hermenötik önermeye de sevk etmiştir. Mesela Freud'a göre din, en iyi bir şekilde, çocukluk döneminde karşılanmayan isteklere kadar uzanan ve Odipal seksüel isteklerin önemli bir rol oynadığı "aile aşkı"nın şekillendirdiği bilinçaltı arzuların bir ifadesi olarak anlaşılabilir. Netice olarak din, kollektif bir nevroz olarak kabul edilmekte ve negatif bir şekilde değerlendirilmektedir. Böylece Freud'un hermenötiği, "yazarın niyetini" sathi bir kategori olarak reddetmekle kalmaz; yorumcunun bir yazarı, yazarın kendisini anladığından daha iyi anlayabileceği klasik hermenötik ifade şekli için farklı bir anlam da önerir. Schleiermacher ve Dilthey'e göre bu ifade şekli yorumcunun, yazarı şekillendiren ve yazarın farkında olmadığı kültürel konteksti daha iyi anlamasını ifade ediyordu. Freud'a göre bu ifade şekli, yorumcunun, geçmiş hiçbir yazarın muhtemelen farkında olmadığı bilinçaltı anlamları açacak nazari anahtar elinde bulundurması demektir. Yorumcu, belli bir ifade şeklini belirleyen bilinçaltı güdülerini, içgüdüleri ve bastırma mekanizmalarını daha ilmi olarak anlayabilir. Metinler, anahtarına yalnızca ilmi yorumcunun sahip olduğu sembolik şifrelerdir.

TÜM ANLAMAMIN ŞARTLARI ÜZERİNDE DÜŞÜNME OLARAK HERMENÖTİK

Anlama üzerinde düşünmenin herhangi bir kimseyi temel

epistemolojik ve antropolojik konuları dikkate almaya kaçınılmaz bir şekilde zorladığı yolu gözönünde bulundurduğumuzda, Martin Heidegger'in (1889-1976) felsefesinin zamanımızda bu kadar etkili olmuş olması şaşırtıcı olmamalıdır. Dilthey'den derin bir şekilde etkilenmiş olmakla birlikte Heidegger, "Varlık ve Zaman" adlı eserinde Dilthey'in, nihai olarak Descartes'tan beri Batı düşüncesinde var olan subjektivist eğilimlerin üstesinden gelemediğini iddia etmektedir. Bu eğilimler, epistemolojide özel bir dilemmaya ve tabii bilimler ve teknolojinin kognitif (bilişsel) idealleri üzerinde ilgi çekici bir zihin meşguliyetine sebep olmuştur. Heidegger'in ortaya koymuş olduğu analiz için hayati önem taşıyan şey, insanların halihazırda kendilerini, Heidegger'in, anlamının "ön çatısı" olarak isimlendirdiği, yani faraziyeler, beklentiler ve bizim önceden derin bir şekilde düşünerek tecrübeye yansıttığımız ve herhangi bir özel anlama işinin "ufku"nu oluşturan kategoriler vasıtasıyla anlaşılır kılınan bir dünyada buldukları iddiasıdır. "Gündelik hayatımız" hakkında yapılacak bir analiz, bizim kolay anlaşılır olduğu kadar problematik olarak da gördüğümüz şeyin yalnızca zımnen anlaşılabilir, yani halihazırda sahip olduğumuz önceden derinlemesine kavranmış anlamın arka planı karşısında böyle olduğunu gösterecektir. Bütün açıklamada adeta kişi, başka bir kimsenin anlayamayacağı anlamayı keşfeder; yani her yorum, tecrübenin bütünü hakkındaki bir seri faraziye ve varsayımlar tarafından şekillendirilir. Heidegger buna hermenötik durum adını verir. O, insan varlığının kendisinin, tabii bilimlerdeki de dahil, bütün bölgesel yorumlarımızın temelini oluşturan hermenötik bir yapıya sahip olduğunu kastetmektedir. Bizim önceden düşünülmüş anlamalarımız metinler, objeler ve diğer yorumlarla karşılaştıklarında kendini daha fazla idrak ettikçe değiştirilir ve düzeltilirler.

Heidegger'in düşüncesi çeşitli noktalarda etkili olmuştur. Bu noktalardan ikisi dini araştırmalar için önemlidir, ki onlar da dinin yorumu ve genel olarak hermenötik kavramıdır. Bir Alman Yeni Ahid bilgini ve teoloğu olan Rudolf Bultman (1884-1976), Heidegger'in insan varlığı ile ilgili analizinde, Yeni Ahid'in yorumu için, onun temel dini ilhamlarının birinci yüzyıldaki -Yeni Ahid bu yüzyılda orjinal olarak ifadeye dökülmüştür- mistik düşünce formlarından hareketle ortaya konmasında kullanılabilecek kavramsal bir temel görmüştür. Bu yorumun modern varsayımları kullandığı şeklindeki eleştiriye Bultman, bütün yorumların doğruluğunun birtakım felsefi varsayımlara bağlı olup buradaki asıl problemin bu varsayımların doğru olup olmadığıdır şeklinde cevap vermiştir. O, Heidegger'in görüşünün doğru olduğuna inanmıştır. Çünkü Heidegger, insan varlığının tabiatında var olan tarihiliği yani bu tarihiliğin geleceğe yönelik kendini anlamada yer etmiş olan karar verme faaliyetlerince esaslı bir şekilde nasıl oluşturulduğunu keşfetmişti. Dahası Heidegger, doğru tarihi anlamının, insanın kendi kendisini anlamasının

bizim kendi tarihi anlamamızı değiştirebilecek geçmişteki ifadeleriyle karşı karşıya gelmeyi gerektirdiğini göstermişti. Bu anlamda, tarihi anlama faaliyetinin, bir dini mesajı sahiplenme faaliyetine benzeyen bir yanı bulunmaktadır. Her ne kadar Bultman ncelikle Heidegger'in çalışmasının Yeni Ahid'in iman anlayışının yorumu ile ilgili imaları ile ilgilenmişse de, aynı hermenötik prosedür, Hans Jonas'ın "Gnostic Religion" (1958) adlı meşhur eserinde yaptığı gibi, diğer dini olaylar hakkında da uygulanabilir.

Bununla beraber, "Truth and Method" (1960) isimli büyük bir eserde, diğer herhangi bir yeni düşünürün hermenötiği Heideggerci çizgilerle yeniden kavramasından daha fazlasını yapmış olan kişi Hans Georg Gadamer'dir (d.1900). Onun teorisi aynı zamanda, Schleiermacher ve Dilthey'inkiler gibi kendinden ncekş hermenötik ile ilgili kavramlar hakkında bir eleştiriyi de ihtiva etmektedir. Schleiermacher'in hermenötiğinin metinlerin yorumunu sınırlandırmasından başka bir diğer güçlüğü de, Schleiermacher'in (Dilthey'le birlikte) yorumcunun yorumlanan olaydan tarihi ve kültürel bakımdan uzakta olmasının zorunlu olarak yanlış anlamaya yol açtığını kabul etmesidir. Heidegger'e uyararak Gadamer, yorumun bir anlaşılabilirlik kontekstini var kabul ettiğini ve yorumcunun n kabullerinin ve faraziyelerinin -bunlara önyargı da denebilir- yanlış anlama kadar anlamayı da mümkün kılan şeyin kendisi olduğunu iddia etmektedir. Netice itibariyle, bizim kendi n kabullerimiz ve inançlarımız, anlamaya zorunlu olarak engel olan şeyler değil bilakis onun n şartlarıdır. Varsayımsız bir anlamayı arzu etmek boşunadır. Her metin veya konu, içerisinde herhangi bir şeyin anlaşılabilir hale geldiği ufku oluşturan gelenek içerisinde bir bakış açısından yorumlanır. Bu ufuk, objelerle karşı karşıya geldikçe sürekli olarak değişir, fakat asla nihai ve objektif bir yorum yoktur.

Gadamer, Emilio Betti tarafından, sübjektif ve evrensel olarak geçerli bir yorumu birbirinden ayırt etmenin imkanını ortadan kaldırmış olmakla tenkit edilmiştir. Betti, metinlerin ve kültürel ifadelerin, yorumcunun doğru yorumları yanlış yorumlardan ayırt etmek için hiçbir ölçü ortaya koyamayacağını iddia etmektedir. Gadamer, burada yapılması gereken şeyin yorum için normlar ve kurallar ortaya koymak değil, anlamanın kendi öz yapısını analiz etmek olduğunu söyleyerek cevap vermektedir; bu analiz, yorumun Gadamer'in onu tasvir ettiği şekilde olduğunu ortaya koyan bir analizdir.

TAHLİLİ VE ARACILIK EDEN BİR UYGULAMA OLARAK HERMENÖTİK

Hermenötik hakkında düşünmenin, hermenötikle ilgili hiçbir teori ihtiva etmediği için, diğerlerinden daha az kolaylıkla karakterize edilebilen dördüncü bir yolu daha vardır. Hermenötik hakkında düşünmenin bu dördüncü yolunu kullananlar metinlerin yorumu için kurallar ihdas etme

veya kültürel bilimler için temeller sağlama ile ilgilenmezler. Onların amaçları daha fazla parçalanmış görünmektedir: Analiz etmek, açıklamak ve eğer mümkünse açıklama ve yorumun kullanıldığı çeşitli kontekstlerde açıklama ve yorumu kuşatan kavramsal problemleri çözmek; anlam, hakikat ve geçerlilik arasında mantıki bağlar kurmak; dilin çeşitli normatif kullanımlarını keşfetmek; özellikle tercümenin imkanı ve rölativizm probleminde ortaya çıktığı şekilde rasyonellik ve irrasyonellikten ne kastedildiğini araştırmak. Bu şekilde düşünen ve çalışan çeşitli düşünürlerden hiçbiri, bütün bu problemleri sistematik bir şekilde zorunlu olarak tartışmayabilir, fakat yine de klasik hermenötik teori ile ilgili bu problemler için çeşitli çözümler ortaya konmaktadır. Mesela Mary Hesse gibi, bilim felsefesiyle ilgilenen bazı düşünürler, tabii bilimlerdeki açıklamalar kültürel bilimlerdekiler kadar yorumlayıcı olduklarından, açıklama ve yorum arasında hiçbir keskin ayırımın meşru olarak ortaya konamayacağını iddia etmişlerdir. Yine bazı filozoflar, teorilerin kendisine uygun düşebileceği belirli bir alan olmadığından, Kant'tan beri bazı filozoflar tarafından epistemolojik teoriler formüle etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen teşebbüslerin bir hata olduğunu iddia etmişlerdir. Metinler de dahil, herhangi birşeyi yorumlamak için tek bir doğru veya yanlış yol yoktur, bu sebeple uzlaşmayı arzu etmek aranılan bir vasıf değildir.

Genel olarak, hermenötik hakkında bu tip düşünme, daha sonraki çalışmalarında yoğun bir şekilde "Anlamak ne demektir?" ve "Başka bir kişinin acı çekmekte olduğunu biz nasıl bilebiliriz?" gibi problemleri konu alan Ludwig Wittgenstein (1889-1951)'in yazılarına çok şey borçludur. Wittgenstein'in görüşlerinin basit bir özetinin yapılamayacağı, bu filozofun yaklaşımının temel niteliği idi, çünkü o bir filozofun görevinin "anlama" gibi kelimelerin özel kontekstlerdeki müşahhas kullanımlarını dikkatli bir şekilde analiz etmek olduğunu iddia ediyordu. O, genel bir anlama teorisi ortaya koyma teşebbüsünün bir hata olduğuna inanıyordu. Böyle genel teorilerle zihin kolayca cezbedilebilir ve bu cazibenin kendisi, pek çok felsefi zorluk ve yanılgıların kaynağıdır. Onun yerine biz, böyle kelimelerin gerçekte nasıl kullanıldığına ve somut uygulamalara nasıl sokulduklarına bakmalıyız. Birkaç din araştırmacısı, dinin yorumu için bu yaklaşımın önemli imalara sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mesela Joachim Wach'ın hermenötik teorisinin, yorum için tek bir modeli benimseyerek, yorumu aşırı bir şekilde daralttığı iddia edilmektedir.

Wittgenstein'in felsefesinin, Heidegger'inkine yabancı olduğu sık sık söylenmiş olmakla birlikte, bu iki felsefe arasında şaşırtıcı ölçüde benzerlikler bulunmaktadır; açıklama ve yorumun sadece, kültürümüzün (geleneğimizin) bize ulaştırdığı ön kabuller, uygulamalar ve faraziyelerin teşkil ettiği düzlemde bir anlam ifade edebileceği fikri bu benzerliklerden bir tanesidir. Heidegger gibi Wittgenstein de insanın durumunun kendisinin hermenötik olduğunu görmüştür. Fakat Heidegger'den farklı olarak o, bu

gerçeğin bir ontoloji oluşturmayı haklı çıkaracağını düşünmemiştir. Dahası Wittgenstein, insanın durumunun, insanların icra ettiği (kullandığı)müşahhas konuşma formlarını -"dil oyunlarını"- dikkatli bir şekilde incelemek için bir vasıta olması gerektiğini hissetmiştir. İfadenin özel biçimlerini idare eden gramerin sadece bölgesel incelemeleri olabilir. Muhtemelen bu durumda dinin yorumu kendisini, dini olarak adlandırılmakta olan insana ait hayat şeklinin özelliklerini (yapısını, ön kabullerini ve ifade biçimlerini) dikkatli bir şekilde planlama ve açıklamaya hasretmesi gerekmektedir.